

УДК 336.77:330.131.7

Розвиток методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників з метою удосконалення аудиту кредитних ризиків

Куліш І.С.

студентка

ННІ БТ «Українська академія банківської справи»

Коренева О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
ННІ БТ «Українська академія банківської справи»

У статті розглядаються проблемні аспекти аудиту кредитних операцій банку, а також запропоновано удосконалення аудиту кредитних операцій в частині попередження виникнення проблемної заборгованості та застосування методу стрес-тестування у якості індикатора погіршення фінансового стану позичальника юридичної особи.

Ключові слова: аудит, кредитний ризик, кредитоспроможність, позичальник, інтегральний показник, проблемна заборгованість, стрес-тест.

Кулиш И.С., Коренева О.Г. РАЗВИТИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ЗАЕМЩИКОВ С ЦЕЛЬЮ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АУДИТА КРЕДИТНЫХ РИСКОВ

В статье рассматриваются проблемные аспекты аудита кредитных операций банка, а также предложено усовершенствование аудита кредитных операций в части предупреждения возникновения проблемной задолженности и применения метода стресс-тестирования в качестве индикатора ухудшение финансового состояния заемщика юридического лица.

Ключевые слова: аудит, кредитный риск, кредитоспособность, заемщик, интегральный показатель, проблемная задолженность, стресс-тест.

Kulish I.S., Koreneva O.G. THE DEVELOPMENT OF METHODS TO ASSESS THE CREDITWORTHINESS OF BORROWERS TO IMPROVE AUDIT OF CREDIT RISK

The article deals with the problematic aspects of the audit of credit operations of the bank and asked to improving audit of credit operations in the prevention of bad debts and the application of the method of stress testing as an indicator of the deteriorating financial condition of the borrower legal entity.

Keywords: audit, credit risk, the creditworthiness of the borrower, integral index, bad debts, stress test.

Постановка проблеми. Під впливом зовнішніх чинників кредитна діяльність банків і механізми управління ризиками показали суттєві проблеми в їх організації. Відповідно обсяги недоліків, порушень і зловживань у кредитній сфері є сьогодні суттєвими та зумовили збиткову діяльність багатьох банківських установ, а окремих – банкрутство. За цих умов більшість науковців і практиків переконані, що система внутрішнього контролю та аудиту потребує в деяких напрямках посилення ролі, а в інших – кардинальних змін.

З кожним роком підвищуються ризики, що пов'язані з неповерненням наданих кредитів, тому є необхідним посилення ролі внутрішнього контролю банку, прогресивною формою якого є аудит.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми внутрішнього аудиту в банках і, зокрема, аудиту кредитних операцій розглядають у своїх наукових працях і публікаціях багато вітчизняних учених, а саме: А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, О. І. Кіреєв, О. М. Сарахман, О. І. Скаско, Т. С. Смовженко, Г. І. Спак, Т. І. Фаріон та ін.

Разом з тим, особливості організації та проведення аудиту кредитних операцій визначені не достатньою. Зокрема, актуальною сьогодні є розробка теоретичних і практичних аспектів аудиту кредитних операцій банку з метою мінімізації виникнення проблемної заборгованості.

Метою статті є виявлення проблемних аспектів аудиту кредитних операцій банку та

удосконалення методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників з використанням методу стрес-тестування.

Виклад основного матеріалу. Аудиторська перевірка кредитних операцій спрямована на оцінку якості процедур управління кредитними операціями та їхньої ефективності, ризикованості. Відповідні рівні ризику включають: нецільове використання кредитних коштів, несвоєчасне повернення позикових коштів та процентів, неповернення основного кредитного боргу та несплата процентів за кредит. Тому з метою мінімізації всіх рівнів кредитних ризиків доцільно удосконалити аудит кредитних операцій банку, в частині попередження виникнення проблемної заборгованості. Даний напрям аудиту на відміну від традиційного потрібно здійснювати із більшою регулярністю (щомісячно, щоквартально). Основною метою даного напрямку є перевірка правильності та своєчасності здійснення оцінки кредитоспроможності позичальника кредитним підрозділом, виявлення недоліків, та, у разі їх наявності проведення відповідних заходів щодо їх вирішення, а також оцінка потенційного впливу на основні показники діяльності підприємства факторів

ризиків, що повинні бути спрогнозовані на майбутній період.

У вітчизняній банківській практиці механізм оцінки кредитоспроможності позичальника лише частково регулюється законодавством. Національний банк України в положенні «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» № 351 розробив методу аналізу фінансового стану позичальника, яка обов'язково повинна враховуватися банками [1, с. 4]. Однак наведені в положенні вимоги є мінімально необхідними, і кожен банк може розробити власний підхід з урахуванням своєї специфіки, основних положень кредитної політики та конкретних економічних умов. Отже, кожен банк має право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки, що підвищують вимоги до показників для адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Крім того, банки самостійно визначають значущість кожного із запропонованих НБУ показників індивідуально для кожної групи позичальників з огляду на галузь економіки, сезонність виробництва, ліквідність балансу, обіговість коштів, становище на ринку [2, с. 67].

Рис. 1. Динаміка обсягу простроченої заборгованості та кредитного портфеля банків України за період з 01.01.2008 року по 01.01.2016 року [3, с. 4]

У свою чергу, можна зробити висновок, що оцінка кредитоспроможності позичальників потребує врегулювання внаслідок зміни економічного середовища країни. Одним із наслідків здійснення необ'єктивного аналізу кредитоспроможності позичальників є зростання частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банківської системи України (рис. 1).

За період з 01.01.2010 р. по 01.01.2013 року спостерігається скорочення обсягу прострочених кредитів у кредитному портфелі банку. Станом

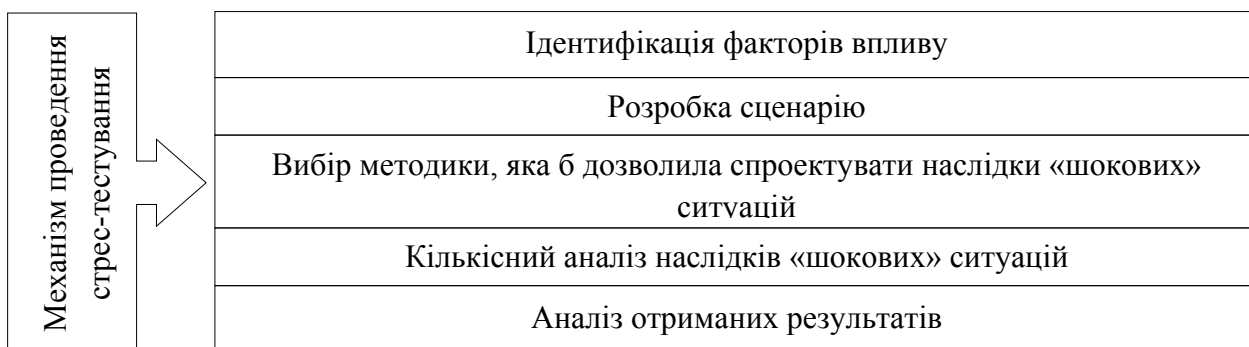

Рис. 2. Механізм проведення стрес-тестування

на 01.01.2016 р. обсяг простроченої заборгованості у кредитному портфелі вітчизняних банків різко зріс і становив 213286 тис. грн., що в 36 разів більше, ніж на 01.01.2008 р. Дане зростання було зумовлено погіршенням фінансового стану позичальників, в результаті чого клієнт не в змозі своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями.

Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що вітчизняні науково-методичні підходи щодо оцінки фінансового стану позичальника за даних умов не в повному обсязі враховують фактори, що мають значний вплив.

Для врахування зазначених факторів доцільно удосконалити аудит кредитних операцій банку і запропонувати стрес-тестування позичальника.

Стрес-тестування – оцінка потенційного впливу на основні показники діяльності підприємства факторів ризику, що повинні бути спрогнозовані на майбутній період. Стрес-

тестування передбачає виявлення можливих подій або майбутніх змін економічних умов, які можуть мати несприятливі наслідки для діяльності підприємства, і дає можливість отримати кількісну оцінку його ризиків. Основний підхід до опису параметрів стрес-тестування полягає у визначенні сценаріїв несприятливих стрес-змін макроекономічних факторів.

Сценарій стрес-тестування – це модель можливого розвитку подій під впливом різних факторів ризику, що охоплює всі передумови, виникнення яких може завдати значних збитків фінансовій та економічній стабільності підприємства. Прийнято використовувати експертні та математичні підходи. У даному дослідженні доцільно застосувати експертний метод [5, с. 63].

Під час розроблення сценарію особливу увагу аудиторам необхідно приділяти використанню факторів з максимально негатив-

Рис. 3. Система факторів впливу на рівень кредитоспроможності підприємства-позичальника

ним впливом, що можуть призвести до подій, унаслідок виникнення яких підприємство може зазнати найбільших втрат, та опрацювати варіанти найгіршого розвитку подій.

Доцільно розглянути компонентні складові механізму здійснення стрес-тестування (рис. 2) [4, с. 239].

Однією з найголовніших умов здійснення ефективного стрес-тестування для підприємства є визначення актуальних в даний проміжок часу факторів впливу на його діяльність, що передбачає перший етап даного дослідження. Продемонструємо на прикладі ПАТ «Укрнафта» вплив чинників на основні показники діяльності. У результаті проведеного аналізу системи макроекономічних показників та вивчення специфіки діяльності ПАТ «Укрнафта», було запропоновано комплекс факторів-ризиків, що здійснюють значний вплив на ефективність функціонування даного суб'єкта господарювання, і, як наслідок – на рівень його кредитоспроможності (рис. 3).

Слід розглянути вищенаведені фактори впливу детальніше. Під фіскальною політикою держави розуміється підвищення рівня податкового навантаження на підприємство у зв'язку зі складною політичною та економічною ситуацією в країні.

Цінова політика держави передбачає ймовірність посилення регулювання державою цінової політики суб'єктів господарювання, що, в свою чергу знизить виручку від реалізації підприємств та чистий прибуток взагалі, знижуючи фінансову ефективність їх діяльності.

Рівень конкуренції є також досить важливим аспектом діяльності підприємства. Беручи до уваги те, що ПАТ «Укрнафта» здійснює свою діяльність на застарілому обладнанні, що відповідно знижує рівень продуктивності виробництва та якість продукції, даному суб'єкту господарювання дуже важко втримувати конкурентні позиції навіть на вітчизняному ринку порівняно з компаніями, які за рахунок іноземних фінансових інвестицій постійно займаються впровадженням провідних технологій виробництва в даній галузі. Таким чином за рахунок високої вартості продукції ПАТ «Укрнафта» відбувається зниження рівня попиту та скорочення прибутковості діяльності даного підприємства.

Поряд з високим рівнем конкуренції, негативним фактором, що впливає на діяльність досліджуваного підприємства є зниження рівня ВВП в країні, кінцевим наслідком якого є зменшення платоспроможності населення,

які переважно є кінцевими споживачами продукції ПАТ «Укрнафта». Незважаючи на те, що нафтопродукти стали невід'ємною частиною сучасного життя, попит на них скорочується у результаті зниження рівня добробуту населення.

Виходячи з вищеназваних факторів, які в тій чи іншій мірі на даний момент справляють вплив на рівень фінансового стану даного підприємства та його кредитоспроможність, вважаємо за доцільне припустити посилення впливу даних чинників на підприємство, запропонувавши 3 сценарії зміни основних показників діяльності ПАТ «Укрнафта» та оцінити рівень фінансової стабільності та його кредитоспроможності.

Стрес-тестування підприємства варто здійснити підрозділом аудиту у якості додаткового інструмента оцінки його кредитоспроможності. Дане дослідження слід проводити на основі розрахунку інтегрального показника, який наведено в Постанові Правління НБУ № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Оцінка кредитоспроможності юридичної особи згідно Постанови №351 проводиться за наступними етапами:

- розрахунок фінансових показників;
 - розрахунок інтегрального показника та визначення класу фінансового стану контрагента;
 - визначення класу контрагента з урахуванням інших додаткових факторів, впливаючих на загальний стан контрагента [1, с. 7].
- Аудитор здійснюватиме оцінку фінансового стану контрагента шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану контрагента .

Отже, продемонструємо на прикладі механізм визначення кредитоспроможності юридичної особи, проведемо оцінку кредитоспроможності потенційного позичальника банку – ПАТ «Укрнафта».

На першому кроці аудитору необхідно визначити розмір юридичної особи. Дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) обраної компанії складає 21101331 тис. грн. Так як дана сума більше 50000 тис. грн., то позичальник відноситься до групи великого або середнього підприємства. А отже всі наступні показники будуть враховувати даний факт.

На другому кроці визначається вид економічної діяльності боржника. Обране підприємство займається нафтодобувною діяльністю. Отже обираємо факторну модель з необхід-

Таблиця 1

Результати розрахованих показників

Фінансовий показник	Розрахований показник	Параметр а1, а2
K11 – показник здатності обслуговування боргу	2,194	0,240
K4 – показники капіталу	1,036	0,288
K15 – показник частки неопераційних елементів балансу	0,32	0,557
K2 – показники рентабельності активів	0,255	0,335
K13 – показник оборотності дебіторської заборгованості	0,223	0,678
K7 – показник швидкої ліквідності	-0,223	0,457
K1 – показник покриття боргу	1,728	0,342
K3 – показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності	0,579	0,203

Таблиця 2

Сценарії зміни основних показників діяльності ПАТ «Укрнафта» за умови реалізації 3 сценаріїв

Показники	сценарій	II сценарій	III сценарій
Собівартість	1,00%	3,00%	5,00%
Чиста виручка	-2,00%	-4%	-6,00%
Власний капітал	-5%	-10%	-15%
Фінансові витрати	2%	3%	4%
Чистий прибуток	-295,43%	-641%	-987,34%
Прибуток від операційної діяльності	-74,83%	-165%	-255,68
Виникнення простроченої заборгованості	0	30	90

Таблиця 3

Вихідні дані щодо розрахунку інтегрального показника кредитоспроможності ПАТ «Укрнафта» за трьома сценаріями

Показник	Період			
	2015 рік	I сценарій	II сценарій	III сценарій
Чиста виручка	21101331	20679304,4	20257278	19835251,14
Собівартість	11109229	11220321,3	11442506	11664690,45
Власний капітал	17621182	16740123	158590,64	14978005
Фінансові витрати	1270320	1295726,4	1308429,6	1321132,8
Чистий прибуток/збиток	189886	-371103,53	-1028017,9	-1684932,3
Операційний прибуток	712432	179313,09	-464898,11	-1109109,31

Таблиця 4

Проміжна розрахунки аналізу кредитоспроможності ПАТ «Укрнафта» за умови реалізації запропонованих сценаріїв

Фінансовий показник	I сценарій	II сценарій	III сценарій
K11 – показник здатності обслуговування боргу	2,194	2,194	2,194
K4 – показники капіталу	1,036	1,036	0,521
K15 – показник частки неопераційних елементів балансу	0,320	0,32	0,208
K2 – показники рентабельності активів	-0,443	-0,942	-0,942
K13 – показник оборотності дебіторської заборгованості	0,223	0,223	0,223
K7 – показник швидкої ліквідності	-0,223	-0,223	-0,223
K1 – показник покриття боргу	1,728	1,728	1,728
K3 – показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності	-0,944	-0,944	-0,944
Z – інтегральний показник	3,125	2,958	2,778

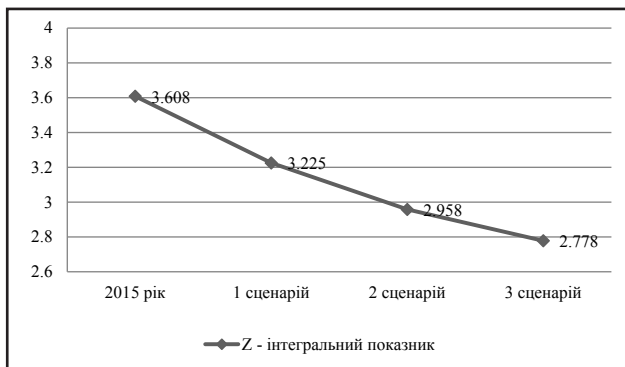

Рис. 4. Динаміка значень інтегрального показника Z оцінки кредитоспроможності ПАТ «Укрнафта» за умови реалізації запропонованих сценаріїв

ними параметрами, які визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів та враховують особливості діяльності даного підприємства. Факторна модель розраховується за формулою (3.1) [1, с. 6]:

$$Z = 1,884 + 0,240 \times X_{11} + 0,288 \times X_4 + 0,557 \times X_{15} + 0,335 \times X_2 + 0,678 \times X_{13} + 0,457 \times X_7 + 0,342 \times X_1 + 0,203 \times X_3$$

де Z – інтегральний показник;

X_1, X_2, X_n – показники, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_n$ – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб.

На третьому кроці аудитором здійснюється розрахунок усіх необхідних показників.

Результати розрахованих коефіцієнтів представлено у таблиці 1.

На четвертому кроці розраховуємо значення Z . В даному випадку $Z = 3,608$.

Потім визначається до якого класу належить юридична особа.

Значення розрахованого Z знаходиться в межах від +3,11 до +3,68, отже досліджуване підприємство відноситься до 3 класу боржника.

Клас 3 – контрагент має задовільний рівень фінансового стану та платоспроможності. Робота з контрагентом вимагає зваженого підходу.

Доцільно розглянути запропоновані сценарії здійснення стрес-тестування кредитоспроможності ПАТ «Укрнафта», що є наступним етапом дослідження кредитоспроможності (табл. 2).

У результаті здійснених розрахунків щодо реалізації запропонованих сценаріїв було отримано вихідні дані для подальшого розрахунку рівня кредитоспроможності досліджуваного підприємства (табл. 3).

Використовуючи отримані вихідні, аудитор здійснює розрахунок інтегральних показників кредитоспроможності підприємства за умови реалізації запропонованих сценаріїв. Проміжні розрахунки представлені в таблиці 4.

У результаті проведених розрахунків отримано значення інтегральних показників кредитоспроможності ПАТ «Укрнафта» за умови реалізації запропонованих сценаріїв. Динаміку даних показників розкрито на рисунку 4.

Проаналізувавши розраховані інтегральні показники, варто визначити клас боржника у розрізі запропонованих сценаріїв. Згідно зі шкалою, запропованою в постанові № 351, за першими двома сценаріями підприємство відноситься до 3 класу. Проте за умови реалізації третього сценарію, клас боржника знизився до 4, що є свідченням погіршення фінансового стану ПАТ «Укрнафта».

Що стосується показника стану обслуговування боргу, то слід зауважити що у разі реалізації запропонованих сценаріїв, у підприємства передбачається виникнення простроченої заборгованості, а саме: у другому сценарії – до 30 днів, у третьому – до 90 днів. Згідно Постанови №351 у разі наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів – банк визначає клас не вище 5, а від 61 до 90 днів – не вище 8. Виходячи з цього, за другим і третім сценарієм необхідно скоригувати клас боржника до 5 та 8 відповідно. Дана прострочена заборгованість виникла внаслідок недостатньої кількості доходу від операційної діяльності для погашення фінансових витрат та заборгованості за кредитами.

Висновки. Підводячи підсумки стосовно проведеного стрес-тестування ПАТ «Укрнафта», варто зазначити, що обрана експертним шляхом система макроекономічних факторів здійснила значний вплив на рівень кредитоспроможності позичальника-юридичної особи. Таким чином, аудит попередження виникнення проблемної заборгованості надасть можливість банку мінімізувати ризики виникнення проблемної заборгованості шляхом проведення комплексу заходів:

- встановлення жорстких нормативних значень показників, які зазнали найбільшого впливу;

- посилення вимог щодо якості запропонованого забезпечення за кредитом;

– дострокове припинення кредитних операцій з постачальником.

Таким чином, можна стверджувати про те, що додаткове застосування методу стрес-тестування у процесі аналізу кредитоспроможності підприємства-позичальника дасть можли-

вість банківській установі визначити найгірший сценарій розвитку подій, установити розмір можливих збитків у випадку реалізації найгіршого сценарію, що в подальшому сприятиме мінімізації ймовірності виникнення проблемної заборгованості у кредитному портфелі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]: Постанова НБУ від 30.06.2016 № 351. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0351500-16/page>. – Назва з екрану.
2. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання [Текст] : монографія / А.О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник [та ін.] ; ред. А.О. Єпіфанов. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с. – ISBN 978-966-8958-13-7.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. – Назва з екрану.
4. Заруцька О.П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід [Текст] : монографія / О.П. Заруцька. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 379 с. – ISBN 978-966-8958-89-2.
5. Максимова А. В. Методичні підходи до стрес-тестування кредитного ризику банків України / А. В. Максимова // Ефективна економіка : електронне видання. – 2012. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1096>.